

Jan RAJCHEL¹

TRADYCYJNE (KLASYCZNE) I NOWE ZAGROŻENIA BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO

Tematyka bezpieczeństwa narodowego jest przedmiotem wieloaspektowej refleksji naukowej zarówno w Polsce, jak i na świecie. Autor, uwzględniając postępującą systematyzację wiedzy o bezpieczeństwie narodowym rozpoczyna rozważania, dotyczące klasycznych i nowych zagrożeń bezpieczeństwa narodowego od analizy samego pojęcia „bezpieczeństwo narodowe”. Zauważa, że istnieje wiele określeń tego pojęcia.

W artykule omówiono (wraz z komentarzem) tradycyjne i współczesne definicje terminu „bezpieczeństwo”. Przechodząc od zagrożeń bezpieczeństwa narodowego jako całości do zagrożeń bezpieczeństwa powietrznego, autor skupił swą uwagę na pojęciu „bezpieczeństwo powietrzne”, które jest stosunkowo nowe w badaniach bezpieczeństwa narodowego.

Tematyka bezpieczeństwa narodowego jest od kilkunastu lat przedmiotem wieloaspektowej eksploracji i refleksji naukowej zarówno w Polsce, jak i na świecie. Także w systemie nauki tematyka ta znalazła swoją nową pozycję – powołano bowiem dwie nowe dyscypliny nauki: nauki o bezpieczeństwie oraz nauki o obronności.

Uwzględniając postępującą systematyzację wiedzy o bezpieczeństwie narodowym, warto rozpocząć rozważania dotyczące klasycznych i nowych zagrożeń bezpieczeństwa narodowego od analizy samego pojęcia „bezpieczeństwo narodowe”.

Na wstępie warto zaznaczyć, że istnieje wiele określeń tego pojęcia. W *Słowniku terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego* bezpieczeństwo narodowe określane jest między innymi jako „stan społeczeństwa określany stosunkiem wielkości potencjału obronnego jakim ono dysponuje do skali zagrożeń oraz jako stan świadomości społecznej, w którym istniejący poziom zagrożeń, dzięki posiadanym zdolnościom obronnym, nie budzi obaw, lęku o zachowanie (osiągnięcie) uznanych wartości”²; Ryszard Zięba i Justyna Zajac definiują bezpieczeństwo narodowe jako „zdolność państwa i narodu (społeczeństwa) do zapewnienia pewności przetrwania (państwa jako instytucji, narodu jako grupy etnicznej, biologicznego przetrwania ludzkości), integralności terytorialnej, niezależności politycznej, stabilności wewnętrznej oraz jakości życia”³.

W obowiązującej Strategii Bezpieczeństwa Narodowego z 2007 roku zapisano, że dokument ten jest „wyrazem nowego podejścia do sprawy bezpieczeństwa narodowego”. Strategia nie tylko określa interesy narodowe i formułuje cele narodowe, w zgodzie z Konstytucją RP, ale także opisuje uwarunkowania bezpieczeństwa narodowego Polski, w tym wyzwania i zagrożenia bezpieczeństwa⁴.

¹ Gen. bryg. pil. dr Jan Rajchel, Rektor, Wyższa Szkoła Oficerska Sił Powietrznych w Dęblinie.

² *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2002, s. 15.

³ R. Zięba, J. Zajac, *Budowa zintegrowanego systemu bezpieczeństwa narodowego Polski – ekspertyza*, Warszawa 2010.

⁴ *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2007, s. 3, 8-10, 21.

Marek Pietraś wskazuje, że ukształtowane w początkowym okresie zimnej wojny rozumienie bezpieczeństwa, w warunkach upadku ładu dwubiegunowego uległo reinterpretacji, zarówno co do istoty, jak i zakresu treści bezpieczeństwa⁵.

Roman Kuźniar, analizując wpływ globalizacji na bezpieczeństwo narodowe, zwraca uwagę na proces przechodzenia od *national* oraz *international governance* do *global governance* – powszechne staje się oczekiwanie ograniczania suwerenności jako „anachronicznej i nieodpowiadającej wyzwaniom «naszych czasów» na rzecz globalnych struktur *quasi*-państwowych”⁶.

Na związek pojęcia bezpieczeństwa z jego poczuciem przez obywateli zwraca uwagę Jerzy Wolanin⁷, Ryszard Olszewski podkreśla potrzebę podziału bezpieczeństwa narodowego na militarne i niemilitarne (zbrojne i niezbrojne)⁸, a Zdzisław Nowakowski wskazuje, że bezpieczeństwo narodowe ma charakter procesualny i ma na celu „zabezpieczenie żywotnych interesów jednostki, społeczeństwa i państwa jako instytucji we wszystkich sferach ich funkcjonowania przed zagrożeniami i niebezpieczeństwami wewnętrznymi i zewnętrznymi”⁹. Marian Cieślarczyk analizuje realacje pomiędzy pojęciami bezpieczeństwo i obronność, stwierdzając, że obronność jest często utożsamiana z obroną w jej znaczeniu militarnym. Natomiast bezpieczeństwo jest pojęciem szerszym i odpowiadającym współczesnym jego zagrożeniom, wśród których coraz większe znaczenie mają zagrożenia niemilitarne¹⁰. Z kolei Janusz Stefanowicz wprowadza pojęcie „pole bezpieczeństwa”, analogiczne do definicji „pola” w fizyce, które „interferuje i zniekształca zarówno zewnętrzne oddziaływanie państwa, jak i zorientowane na to państwo oddziaływanie innych uczestników stosunków międzynarodowych”¹¹. Według Waldemara Kitlera bezpieczeństwo narodowe stanowi wartość nadrzędną, pośród innych celów narodowych takich jak siła moralna i materialna państwa, wysoka pozycja międzynarodowa, byt, dobrobyt, rozwój i stabilność gospodarcza, zachowanie tożsamości narodowej¹².

Historycznie bezpieczeństwo narodowe zdefiniował Hans Morgenthau w pracy *Polityka między narodami: Walka o potęgę i pokój*. Według niego bezpieczeństwo

⁵ M. Pietraś, *Bezpieczeństwo ekologiczne w Europie – studium politologiczne*, Wyd. Uniw. Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2000, s. 19-35.

⁶ R. Kuźniar, *Koncepcja bezpieczeństwa: Nowe myślenie*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe czasu przemian. Zagrożenia-koncepcje-instytucje*, red. R. Kuźniar, Z. Lachowski, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2003, s. 211-220.

⁷ J. Wolanin, *Bezpieczeństwo i ryzyko w polityce*, [w:] *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, red. S. Sulowski, M. Brzeziński, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2009, s. 44.

⁸ R. Olszewski, *Bezpieczeństwo współczesnego świata*, Toruń 2005, s. 60-61.

⁹ Z. Nowakowski, *Bezpieczeństwo państwa w koncepcjach programowych partii parlamentarnych w Polsce po 1989 roku*, Wyd. Tow. Naukowo-Powszechne, Warszawa 2009, s. 43-47.

¹⁰ M. Cieślarczyk, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badań problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*, Siedlce 2009, s. 8; M. Cieślarczyk, *Teoretyczne, metodologiczne i praktyczne aspekty zarządzania bezpieczeństwem w pierwszej dekadzie XXI wieku*, [w:] *Zarządzanie bezpieczeństwem – wyzwania XXI wieku*, Wyd. WSZiP im. Heleny Chodkowskiej, Warszawa 2008, s. 20.

¹¹ J. Stefanowicz, *Rzeczypospolite pole bezpieczeństwa*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1993, s. 5-6.

¹² W. Kitler, *Obrona narodowa w wybranych państwach demokratycznych*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2001, s. 42.

narodowe to bezpieczeństwo stanowiące „integralność narodowego terenu i instytucji”. Uważał on, że „polityka międzynarodowa, jak cała polityka jest walką o siłę”¹³.

Morgenthau jest przedstawicielem szkoły realistycznej, według której bezpieczeństwo zależy od siły, w szczególności od siły wojskowej, która dostarcza zdolności, by przymusić innych do określonego zachowania. Według neorealistów jedyną rozsądną reakcją na próby przesuwania równowagi międzynarodowej za pomocą siły jest stosowanie siły równoważnej i jej inteligentne wykorzystanie w celu zapewnienia obrony narodowej i odstraszenie potencjalnych agresorów. A zatem dla utrzymania pokoju i zapobiegania wojnom konieczne jest zagwarantowanie skutecznej równowagi sił¹⁴.

Chociaż wspólne dla myślenia realistycznego są idee „interesu narodowego” i „bezpieczeństwa narodowego”, to badacze należący do tej szkoły różnie określali stan bezpieczeństwa narodowego. Walter Lippman stwierdził w 1943 r. (a więc jeszcze przed pierwszym wydaniem pracy H. Morgenthau w 1948 r.), że „naród jest bezpieczny, kiedy nie musi poświęcać swoich słusznym interesów, by uniknąć wojny i jest w stanie, będąc wyzwanym, zachować je przez wojnę”¹⁵.

Według Arnolda Wolfersa „bezpieczeństwo w obiektywnym sensie mierzy nieobecność zagrożeń dla nabytych wartości, w subiektywnym sensie, nieobecność strachu, że takie wartości będą zaatakowane”¹⁶. M.H.H. Louw stwierdził, że „bezpieczeństwo narodowe obejmuje tradycyjną politykę bezpieczeństwa, jak również działania niemilitarne państwa, służące zapewnianiu jego całkowitej zdolności do przetrwania jako jednostka polityczna, tak aby mogło użyć wpływu i zrealizować swoje wewnętrzne i międzynarodowe cele”¹⁷. Sarkesian odnosząc się do zagadnienia bezpieczeństwa USA, wskazał na znaczenie subiektywnej warstwy bezpieczeństwa – „bezpieczeństwo narodowe jest utrzymującym się przekonaniem większości obywateli, że naród posiada wystarczające zdolności wojskowe i efektywną politykę, by powstrzymać jego przeciwników przed skutecznym użyciem siły uniemożliwiającej narodowi realizację jego interesów narodowych”¹⁸.

Bezpieczeństwo w ujęciu klasycznym (tradycyjnym) było różnie interpretowane. Realisci postrzegali bezpieczeństwo przez pryzmat naturalnego konfliktu i międzynarodowej anarchii pomiędzy państwami, podczas gdy racjoniści widzieli bezpieczeństwo jako międzynarodowe kontakty, prowadzone w celu skłonienia ludzi do odpowiedzialności za wyjaśnianie i zminimalizowanie konfliktu, uwzględniając przy tym potrzebę ekonomicznego i powściągliwego zastosowania wojny z myślą o pokoju, jeżeli pokojowe środki rozwiązywania sporów zawiodą. Trzecia grupa, rewolucjoniści, widziała natomiast bezpieczeństwo jako efekt sił niezależnych od państw, oddziałujących na ich granice, wojnę zaś postrzegali jako działania prowadzące do zwiększenia niepewności lub

¹³ H. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Nowy Jork 1960, s. 562.

¹⁴ Z. Nowakowski, *Bezpieczeństwo narodowe – ewolucja pojęcia i zakresu*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe i zarządzanie kryzysowe w Polsce w XXI wieku – wyzwania i dylematy*, red. T. Jemiolo, K. Rajchel, Wyd. Wyższej Szkoły Informatyki, Zarządzania i Administracji, Warszawa 2008, s. 77-79.

¹⁵ *International Encyclopedia of Social Sciences*, t. 11, Nowy Jork 1968, s. 40.

¹⁶ A. Wolfers, *Discord and Collaboration*, Baltimore 1962, s. 150.

¹⁷ M.H.H. Louw, *National Security*, Pretoria 1978, s. 5.

¹⁸ S. Sarkesian, *U.S. National Security: Policy Makers, Processes and Politics*, Boulder 1995, s. 4.

wręcz zło konieczne i narzędzie służące do wyzwolenia rodzaju ludzkiego w celu osiągnięcia wyższego, porewolucyjnego poziomu całkowitego bezpieczeństwa¹⁹.

Jak zatem widać – w tradycyjnym rozumieniu bezpieczeństwa utrzymywano, że to wojna jest największym zagrożeniem dla niego, natomiast największe zaufanie pokładano w państwie narodowym, utożsamianym z najważniejszym aktorem i czynnikiem bezpieczeństwa. Tok myślenia, wiążący bezpieczeństwo z siłą wojskową, bezpieczeństwem zbiorowym i odstraszeniem potencjalnych agresorów przeważał na przestrzeni od starożytności po czasy nowożytne, właściwie aż do początków współczesnych nam badań nad bezpieczeństwem oraz w polityce bezpieczeństwa większości państw przez sporą część XX wieku.

Przedstawiciele realizmu i idealizmu podejmowali próby wyjaśnienia działania systemu bezpieczeństwa i tworzenia się bezpieczeństwa, nawiązując nawet dialog, jednakże ze względu na tradycyjne uprzywilejowanie państwa w stosunkach międzynarodowych bez zwracania dostatecznej uwagi na innych uczestników, czyli jednostki, grupy i organizacje inne niż państwa, czy też nawet środowisko naturalne, prowadzone przez nich badania nie dostarczyły zadowalających rezultatów. Tradycyjne rozumienie bezpieczeństwa zakładało racjonalne zachowywanie się wszystkich państw uczestników stosunków międzynarodowych i uprzywilejowywało wojnę, marginalizując pozostałe zagrożenia. Sądzono wówczas, że bezpieczeństwo można osiągnąć bardziej przez unikanie wojen niż przez poszukiwanie lepszych warunków życia obywateli.

Zwiększenie zainteresowania tematyką bezpieczeństwa narodowego i nieustanne poszerzanie tego zagadnienia prowadziło do relatywizacji i rozluźnienia możliwości interpretowania jego treści. Wspomniany Wolfers był zdania, że termin „bezpieczeństwo” obejmuje tak dużą liczbę celów, że polityką bezpieczeństwa nazwać można elementy wielu różnych polityk²⁰. Tym samym interpretacja bezpieczeństwa, ograniczająca ten termin wyłącznie do ochrony wartości niezbędnych do przetrwania, stała się niewystarczająca, a nieograniczone rozszerzanie byłoby przesadne. Należało zatem wyodrębnić pewien zbiór wartości uniwersalnych dla polityki bezpieczeństwa narodowego.

Tendencję do odchodzenia od tradycyjnego rozumienia bezpieczeństwa i poszerzania zakresu tego pojęcia zaobserwować można dopiero od zakończenia zimnej wojny. Okres ten znacznie zwiększył liczbę refleksji nad bezpieczeństwem, obejmujących nowe kwestie, wcześniej zaniebawiane zarówno przez teoretyków, jak i praktyków. Wskazuje się dwa zasadnicze źródła zmiany podejścia do tematyki bezpieczeństwa po zakończeniu zimnej wojny: „Pierwsze to problemy z tradycyjnie wąskim militarnym pojmowaniem bezpieczeństwa [...]. Drugi zestaw nacisków wyszedł z wzmocnionych roszczeń innych obszarów o włączenie do bezpieczeństwa innych [niemilitarnych] kwestii. Codzienne zagrożenie życia i pomyślności większości ludzi i większości narodów jest inne od sugerowanego przez tradycyjną perspektywę wojskową”²¹. Po zakończeniu zimnej wojny znacznie zwiększył się także udział sił ponadnarodowych i mniejszości narodowych, które przedtem pozostawały mniej widoczne.

¹⁹ Z. Nowakowski, H. Szafran, R. Szafran, *Bezpieczeństwo w XXI wieku. Strategie bezpieczeństwa narodowego Polski i wybranych państw*, Wyd. Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2009, s. 60.

²⁰ A. Wolfers, *National Security as an Ambiguous Symbol*, *Political Science Quarterly*, 1952, nr 4, s. 484.

²¹ K. Booth, *Security and Emancipation*, „*Review of International Studies*” 1991, t. 17, s. 318.

Zmiana podejścia do zagadnienia bezpieczeństwa nie była nagła, nie była też niczym nowym. Już wcześniej pojawiały się poglądy, że poszerzenie zakresu przedmiotowego bezpieczeństwa jest niezbędne, natomiast ich wpływ na ogólne rozumienie bezpieczeństwa zwiększał się wraz ze spadkiem znaczenia podejścia realistycznego, które nabrało dużego przyspieszenia pod koniec zimnej wojny i rozwojem krytycznych studiów strategicznych²². Zakończenie zimnej wojny i zmiany zachodzące w środowisku międzynarodowym, zwłaszcza postępująca globalizacja, zmieniły także środowisko bezpieczeństwa. Zakres zainteresowań teoretycznych zwiększał się bezpośrednio w odpowiedzi na te zmiany, pociągając za sobą konieczność redefinicji pojęcia bezpieczeństwa.

Innym efektem zachodzących zmian był podział na dwa obszary bezpieczeństwa: wewnętrzny i zewnętrzny, zainicjowany przez K.J. Twitchetta, który dokonując analizy przedsięwzięć podejmowanych przez państwo w celu zapewnienia bezpieczeństwa, zwrócił uwagę na przedsięwzięcia samodzielne (unilateralne) z jednej strony oraz na współpracę międzynarodową z drugiej strony²³, jako że nawet najsilniejsze państwa na świecie nie byłyby w stanie prowadzić polityki obrony w oparciu wyłącznie o własne zasoby.

Pierwszą reakcją na zachodzące zmiany zaobserwować można w obszarze badań z zakresu nauk politycznych. Z wykorzystaniem antropologii, socjologii i ekonomii oraz metod behawioryzmu i strukturalizmu zaczęto prowadzić badania nazwane początkowo *peace research*, *peace studies* lub *peace and conflict studies*, biorąc pod uwagę także niemilitarne środki kształtowania pokoju w procesie rozpoznawania istoty wojen i bezpieczeństwa międzynarodowego²⁴.

Dzięki badaniom pokoju możliwe było rozwinięcie pojęć związanych z bezpieczeństwem, zwłaszcza takich jak „bezpieczeństwo wspólne” (*common security*), a także rozwoju znaczenia bezpieczeństwa i podjęcia szerszych „studiów nad bezpieczeństwem” (*security studies*), które podczas zimnej wojny w praktyce były jednoznaczne ze studiami strategicznymi, natomiast obecnie obejmują rozległą problematykę, od studiów strategicznych i obrony, przez zachowanie pokoju i utrzymywanie bezpieczeństwa czy kwestie socjalne („bezpieczeństwo socjalne”) po studia nad pokojem oraz alternatywne podejście do bezpieczeństwa zawierające między innymi feminizm, koncepcje rozbrojenia i pacyfizm.

Jako pierwszy podstawy współczesnego rozumienia bezpieczeństwa nakreślił Barry Buzan w swojej pracy zatytułowanej „Ludzie, państwa i strach”, w której zaproponował „zakres międzynarodowych studiów bezpieczeństwa w post zimnowojennym porządku”. W wywodzie tym Buzan odpowiada na dwa pytania – Co jest podmiotem bezpieczeństwa? i Jakie warunki są konieczne dla [zapewnienia] bezpieczeństwa? Jako pierwszy zasugerował, że w polityce bezpieczeństwa należy wyróżnić cztery poziomy oddziaływania: jednostek – dotyczących wspólnot w państwie, państw, regionalny i międzynarodowy. Zauważył on, że dotychczas stosowane uproszczone pojęcie bezpieczeństwa, łączone albo z siłą państwa, albo z tworzeniem zaufania i ładu w systemie powinno być zastąpione przez bardziej złożone stosunki odzwierciedlające postępowanie państwa i oddziaływania jego struktur na siebie nawzajem. Ponadto Buzan

²² J.A. Vasquez, *The Power of Power Politics: A Critique*, Londyn 1982, s. 19-22.

²³ K.J. Twitchett, *International Security: Reflections on Survival and Stability*, Londyn 1971, s. 15.

²⁴ J. Kukulka (red.), *Pokój w teorii i praktyce stosunków międzynarodowych*, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1991, s. 9-85.

zastosował podział bezpieczeństwa na pięć obszernych obszarów: wojskowy, polityczny, społeczny, ekonomiczny i ekologiczny, czym dodatkowo dowodzi wielowarstwowości pojęcia bezpieczeństwa.

Swoje stanowisko Buzan rozwinął w publikacji opracowanej wspólnie z Ole Waeverem i Jaapem de Wilde, zaznaczając, że „dla wielu rozwiniętych demokracji obrona państwa staje się nie jedyną i być może nawet *de facto* nie główną funkcją sił zbrojnych. Ich wojska mogą być coraz bardziej szkolone i wzywane do wspierania rutynowej działalności na rzecz porządku światowego, takiej jak utrzymywanie pokoju albo interwencje humanitarne, które nie mogą być postrzegane jako egzystencjalne zagrożenie ich państw, a nawet jako działania nadzwyczajne w sensie zawieszenia normalnych praw”²⁵.

Zakres przedmiotowy bezpieczeństwa zaproponowany przez Buzana spotkał się z negatywnym odbiorem części środowiska naukowego, zarzucającego mu zawężenie definicji. Racjonalista Ken Booth uwagę bezpieczeństwa skupił na jednostce i argumentował, że bezpieczeństwo nie jest tylko kwestią polityczną lub wojskową, proponując zerwanie z definicją bezpieczeństwa, w której jednostki były jednolitymi elementami ogólnej przestrzeni bezpieczeństwa, w kierunku „emancypacji”, w której owe jednostki wolne są od „fizycznych i ludzkich ograniczeń, które powstrzymują je od realizacji tego, co wołałyby robić”. Tym samym to jednostki właśnie stałyby się podstawowym podmiotem bezpieczeństwa²⁶. Z drugiej strony Martin Shaw zaproponował pogłębiony i rozszerzony zakres bezpieczeństwa, którego podmiotem było „społeczeństwo”, co miało wyrównać wyolbrzymione znaczenie państwa i zwiększenie roli jednostek, które tworząc grupy społeczne, są właściwym poziomem ustalania koncepcji bezpieczeństwa²⁷.

Dalszego rozwoju pojęcia bezpieczeństwo dokonali: Lorry Brown, który jako pierwszy do badań włączył problemy surowcowe, zagrożenia gospodarcze, ekologiczne i zagadnienia demograficzne²⁸ oraz Richard Ullman, który w swojej pracy poświęconej bezpieczeństwu Stanów Zjednoczonych akcentował potrzebę równoważenia interesów jednostek z interesami państwa, zwłaszcza w obliczu zagrożeń zewnętrznych, dowodząc, że skoro zagrożenia nie mają wyłącznie natury militarnej, to nie należy się koncentrować wyłącznie na tym aspekcie, lecz ująć w badaniach rozumiany możliwie najszerzej całokształt zjawisk²⁹.

Tradycyjna definicja bezpieczeństwa odnosiła się do zdolności suwerennego państwa w zakresie obrony przed agresją zbrojną. Także współcześnie wszystkie państwa podkreślają znaczenie możliwości obronnych w ramach prawa do samoobrony. Jednak to klasyczne myślenie o bezpieczeństwie w aspekcie militarnym i politycznym stanowi jedynie element bezpieczeństwa zbiorowego i regionalnego. Nowe podejście widoczne jest zaś w koncepcjach bezpieczeństwa „wspólnego”, „wszechstronnego” czy też „kooperatywnego”.

²⁵ B. Buzan, O. Waever, J. de Wilde, *A New Framework for Analysis*, Boulder 1998, s. 21-22.

²⁶ K. Booth, *War, Security and Strategy: Towards a Doctrine for a Stable Peace*, [w:] *New Thinking About Strategy and International Security*, red. K. Booth, Londyn 1991, s. 341-344.

²⁷ M. Shaw, *There is No Such Thing as Society: Beyond Individualism and Statism in International Security Studies*, „Review of International Studies” 1993, t. 19, nr 2, s. 159-175.

²⁸ L. Brown, *Redefining National Security*, Waszyngton 1977, s. 5-20.

²⁹ R.H. Ullman, *Redefining Security*, International Security, 1983, nr 1, s. 130-133.

Pojęcie „bezpieczeństwo wszechstronne” po raz pierwszy pojawiło się we wczesnych latach 80. XX wieku w opracowaniach japońskich badaczy do opisu rozszerzonego podejścia do bezpieczeństwa. Sama nazwa sugeruje szerszy zakres niż samo bezpieczeństwo militarne i obejmuje choćby bezpieczeństwo środowiska, które wymaga współpracy z innymi krajami, przez co akcentowana jest także konieczność zastosowania metod budowy zaufania wymaganego dla osiągnięcia bezpieczeństwa oraz korzystania ze środków dyplomacji prewencyjnej, zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego, bezpieczeństwa informacji czy też większej przejrzystości międzynarodowych rynków finansowych dla poprawy stabilności, co przełamuje stosowany wcześniej uproszczony podział na dwie strony konfliktu i tym samym dwóch autorów bezpieczeństwa w danej chwili.

Poddając pojęcie bezpieczeństwa analizie, zwrócić należy szczególną uwagę na jego nierozzerwalny związek ze zjawiskiem zagrożenia. To właśnie brak zagrożenia stanowi jeden z najważniejszych aspektów bezpieczeństwa. Zależność ta mieści się w świadomej sferze podmiotu – zarówno jednostki, jak i zbiorowości – będąc stanem psychiki lub świadomości wywołanym przez rozpoznanie przez podmiot zjawiska w jego odczuciu niebezpiecznego. Tym samym zagrożenie można określić jako „możliwość wystąpienia jednego z negatywnie wartościowanych zjawisk”³⁰. Rozpatrując problem zagrożeń bezpieczeństwa narodowego ich źródeł należy często doszukiwać się w społeczeństwach, mogących prowadzić do różnego typu konfliktów, „które z kolei mogą przybrać formę konfliktu zbrojnego”³¹.

W ujęciu współczesnym, w rozbudowanej definicji bezpieczeństwa, dokonuje się podziału bezpieczeństwa na dwa podstawowe obszary: bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego (zwanego również międzynarodowym). W pierwszych współczesnych definicjach bezpieczeństwo wywodzone było z podstawowych potrzeb istnienia jednostek i zbiorowości, realizowanych przez organy państwowe, co sprawiało, że w całościowym ujęciu bezpieczeństwo powinno obejmować oba obszary jednocześnie³², co stanowi znaczący postęp w stosunku do pierwszych definicji bezpieczeństwa, które sprowadzić można do „układu okoliczności, który sprawia, że państwo nie będzie przedmiotem żadnego ataku, a przynajmniej, że atak skierowany przeciwko niemu nie będzie miał żadnych szans powodzenia”³³.

Na bezpieczeństwo obecnie wpływają – obok rzecz jasna wciąż niezwykle istotnych aspektów wojskowych i politycznych – czynniki gospodarcze i technologiczne, środowiskowe czy też surowcowe. Według M. Pietrasia w ostatnich latach zaistniała „potrzeba przezwyciężenia statycznego podejścia do bezpieczeństwa i ujmowania go w kategoriach dynamicznych z uwzględnieniem długoterminowych celów ulokowanych w przyszłości. Jedną z prób takiego podejścia, myślenia o przyszłości, było zwrócenie uwagi na globalny charakter niektórych zagrożeń jak problemy ekologiczne”³⁴. Katalog przedmiotowy bezpieczeństwa poszerzano kolejno o zagadnienia społeczne, demograficzne, zdrowotne – czy wprowadzone przez Ch.P. Davida zagadnienia

³⁰ F.X. Kaufmann, *Sicherheit als soziologisches Und sozialpolitisches Problem*, Stuttgart 1970, s. 167.

³¹ B. Balcerowicz, *Obronność państwa średniego*, Bellona, Warszawa 1997, s. 60.

³² L. Freedman, *The Concept of Security* [w:] *Encyclopedia of Government and Politics*, red. M. Hawkesworth, M. Kogan, Londyn 1992, s. 733.

³³ *Dictionnaire Diplomatique*, Vol. 3, Paryż 1948 (hasło: *securité*), s. 696.

³⁴ M. Pietraś, *Bezpieczeństwo ekologiczne...*, op. cit., s. 37.

bezpieczeństwa humanitarnego (*la sécurité humaine*)³⁵. W odniesieniu do państwa bezpieczeństwo definiowane jest w kategoriach celu działania państwa; jest także stanem i procesem, symbolizuje wartości, które podlegają szczególnej ochronie, kondycję militarną i ekonomiczną państwa, pozwalające owe wartości ochraniać, ale także stwarzać warunki do dynamicznego rozwoju. W przypadku bezpieczeństwa wewnętrznego bezpieczeństwo oznacza cały szereg zagadnień społeczno-ustrojowo-demograficznych, zatem wszystkie czynniki świadczące o jego integralności, przy czym dużą rolę w tej kwestii ma świadomość elit politycznych oraz ich gotowość do reagowania na pojawiające się zagrożenia przez tworzenie nowych strategii bezpieczeństwa, tak, by zawsze były one aktualne w stosunku do sytuacji. Oprócz elit politycznych za bezpieczeństwo wewnętrzne odpowiada społeczeństwo – począwszy od swojej identyfikacji z państwem i jego strukturami po poczucie odpowiedzialności za jego losy oraz akceptację przyjmowanej przez władze polityki, od czego z kolei zależy jej skuteczność. Bezpieczeństwo zewnętrzne natomiast odnosi się do wszelkich zagrożeń powstałych i pochodzących spoza granic państwa, ze strony innych państw oraz podmiotów niepaństwowych. W tym przypadku w celu zapewnienia bezpieczeństwa podejmuje się próby tworzenia optymalnych warunków, w których możliwa byłaby pokojowa koegzystencja różnych podmiotów w atmosferze harmonijnego i symbiotycznego rozwoju szerszego organizmu lub systemu. Nie ma możliwości utrzymywania na poziomie umożliwiającym niezakłócony rozwój wewnętrzny samego tylko bezpieczeństwa wewnętrznego lub zewnętrznego. Warunkiem utrzymania bezpieczeństwa wewnętrznego jest dobry poziom bezpieczeństwa zewnętrznego i odwrotnie, co świadczy o tym, że są one ze sobą wzajemnie trwale powiązane i od siebie zależne³⁶.

Bezpieczeństwo narodowe można zatem określić zarówno jako proces i jako stan zabezpieczenia żywotnych interesów jednostki, społeczeństwa i państwa jako instytucji we wszystkich sferach ich funkcjonowania przed zagrożeniami i niebezpieczeństwami wewnętrznymi i zewnętrznymi.

Bezpieczeństwo narodowe ma na celu zapewnienie trwałego rozwoju chronionych podmiotów i obiektów, zminimalizowanie prawdopodobieństwa niepożądanych zmian charakteru i parametrów warunków rozwoju, a także zapewnienie państwu niepodległości, wewnętrznej stabilności i suwerenności oraz możliwości występowania jako samodzielny i pełnoprawny podmiot stosunków międzynarodowych. Wydaje się, że takie określenie bezpieczeństwa możliwie najpełniej odzwierciedla jego społeczny charakter, związki przyrody i społeczeństwa, bezpieczeństwa państwa, regionalnego i globalnego, uwzględnia jedność bezpieczeństwa jednostki, społeczeństwa i państwa, rozwijające się procesy globalizacji. Fundament bezpieczeństwa państwa stanowią interesy poszczególnych obywateli, z których wynikają interesy społeczeństwa i państwa jako instytucji. Państwo postrzegamy tutaj jako instrument, zapewniający możliwie najlepsze warunki rozwoju obywateli, społeczeństwa i samego państwa³⁷.

³⁵ Ch.P. David, *La guerre et la Paix: approches contemporaines de la securite et de la strategie*, Paryż 2000, s. 87-121.

³⁶ Z. Nowakowski, I. Protasowicki, *Bezpieczeństwo polityczne i militarne Polski po 1989 roku*, Wyd. Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2008, s. 14-15.

³⁷ Z. Nowakowski, *Bezpieczeństwo państwa...*, *op. cit.*, s. 43-44.

Zasadnicze znaczenie przy próbach definiowania bezpieczeństwa narodowego ma jego korelacja z wizją państwa narodowego (zwaną też klasyczną lub tradycyjną wizją państwa), która zakłada, że:

- państwo kontroluje w pełni swoje terytorium, zasoby oraz ludność, a funkcjonujące na terytorium państwa jednostki i organizacje podlegają jego wyłącznej jurysdykcji (z wyjątkami określonymi prawem międzynarodowym). Dla realizacji swych funkcji państwo dysponuje monopolem na legalne użycie siły;
- państwo jest suwerenne zarówno w wymiarze wewnętrznym, jak i zewnętrznym. W sposób samodzielny i niezależny decyduje o tym, jak rozwiązywać swe wewnętrzne i zewnętrzne problemy, w tym także zawieranie sojuszy. Państwo rezerwuje sobie prawo określenia, kiedy jego słuszne interesy są zagrożone lub naruszane oraz prawo użycia siły w ich obronie;
- stosunki między państwami są „nadrzędne wobec stosunków między pozostałymi uczestnikami życia międzynarodowego (organizacjami, ruchami, partiami, korporacjami itp.). Determinują bowiem charakter, kierunki, zakres i klimat wszystkich pozostałych stosunków. Tworzą zwłaszcza ich ramy prawne i uwarunkowania rzeczowe. Dlatego stanowią punkt odniesienia stosunków niepaństwowych czy pozapaństwowych (pozarządowych)³⁸;
- zorganizowane terytorialnie państwo określa, co w zakresie jego bezpieczeństwa jest „wewnętrzne”, a co „międzynarodowe”. Wewnętrzna organizacja i konsolidacja państwa służy zwiększaniu jego potęgi, a ta zapewnia zdolność oddziaływania w stosunkach zewnętrznych;
- brak poczucia bezpieczeństwa i wzajemna nieufność są stale obecne w stosunkach między państwami. Każę to każdemu państwu zabiegać przede wszystkim o własne bezpieczeństwo³⁹.

Po przeanalizowaniu klasycznych i współczesnych teorii bezpieczeństwa narodowego można dokonać analizy wartości, które z punktu widzenia niezakłóconego funkcjonowania państwa stanowią jego istotę. W badaniach prowadzonych w sferze bezpieczeństwa najczęściej wskazuje się na dużą wagę takich czynników, jak: przetrwanie, integralność terytorialna, niezależność polityczna oraz jakość życia⁴⁰.

Czynnik przetrwania odnosi się zarówno do państwa, jako niezależnej jednostki politycznej, narodu jako wyróżnionej grupy etnicznej, a także biologicznego przetrwania gatunku ludzkiego. Jest to naczelna wartość, dla której właściwie każde państwo jest gotowe poświęcić inne wartości, ponieważ w sytuacji zagrożenia samego podmiotu nie zostaną zachowane. Wiele definicji bezpieczeństwa zaczyna się od zagadnienia przetrwania⁴¹.

Integralność terytorialna wskazywana w drugiej kolejności stanowi łącznik pomiędzy klasycznym i współczesnym rozumieniem bezpieczeństwa. Na chwilę obecną nie mówi

³⁸ A. i H. Toffler, *Kraj okrojony. Czy przetrwają państwa narodowe*, „Polityka” 2000, nr 7, s. 66.

³⁹ S.P. Sałajczyk, *Zmierzch Lewiatana? Spór o pozycję państwa we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Państwo we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, red. E. Haliżak, I. Popiuk-Rysińska, Warszawa 1995, s. 161-162.

⁴⁰ J. Kukułka, *Bezpieczeństwo a współpraca europejska: współzależności i sprzeczności interesów*, „Sprawy Międzynarodowe” 1982, nr 7, s. 34.

⁴¹ J. Garnett (red.), *Theories of Peace and Security: A Reader In Contemporary Strategic Thought*, Londyn 1970, s. 31-33.

się już o zagrożeniach związanych z prowadzeniem przez państwa agresywnej polityki terytorialnej, mimo to jednak w potocznym rozumieniu bezpieczeństwa integralność terytorialna jest uważana za jego główny korelat.

Zachowanie niezależności politycznej jest kolejnym ważnym elementem badań nad bezpieczeństwem. Wskazuje się tu na zachowanie autonomii zarówno w sensie ustrojowym, samowładności, jak i swobody afiliacji. Jedynie państwo samodzielne ma pełen, nieograniczony wpływ na bezpieczeństwo swoich instytucji oraz obywateli.

Wskazując istotę bezpieczeństwa należy także pamiętać o coraz powszechniejszym traktowaniu jednostek ludzkich jako jego podmiotu. Tym samym istotą bezpieczeństwa staje się jakość życia obywateli, na którą składają się takie wartości, jak: standard życia, szczebel rozwoju społeczno-gospodarczego, zakres praw i swobód obywatelskich, system kulturalny, stan środowiska naturalnego, możliwości i perspektywy dalszego rozwoju⁴² oraz wszelkie inne czynniki kształtujące środowisko życia ludzi.

Wraz z rozwojem definicji bezpieczeństwa zaczęto je dzielić i porządkować, sprowadzając do wymiarów (zwanych także obszarami, płaszczyznami i sferami), w ramach których bezpieczeństwo można badać w sposób usystematyzowany, natomiast ilość obecnie rozróżnianych wymiarów i stale powiększający się katalog wskazują na dużą złożoność samego bezpieczeństwa. Odnosząc się tylko do najczęściej omawianych w literaturze wymiarów, wymienić należy oprócz tradycyjnych, do których należą militarny i polityczny, także wymiary: społeczny, ekonomiczny, ekologiczny, energetyczny i informacyjny.

Stale powiększający się katalog wymiarów bezpieczeństwa wskazuje również na zmienność istoty bezpieczeństwa, która ewoluje wraz ze stopniowym rozszerzaniem się pojęcia bezpieczeństwa oraz pojawianiem się nowych zagrożeń bezpieczeństwa państwa.

Jak zauważył B. Balcerowicz „bezpieczeństwo, tak jak i zagrożenie, dotyczy wielu obszarów życia społeczeństw bądź inaczej działalności państw”⁴³. Ponieważ zagrożenia są okeślonego rodzaju, to naturalne jest dokonywanie ich podziału przedmiotowego, analogicznie do podziału bezpieczeństwa narodowego na wymiary (sektory). Wyróżnia się więc takie zagrożenia bezpieczeństwa narodowego jak:

- militarne;
- polityczne;
- ekonomiczne (gospodarcze);
- społeczne;
- zdrowotne;
- ekologiczne;
- informacyjne.

Przez zagrożenie rozumiane jest powstanie sytuacji, w której pojawia się zwiększone prawdopodobieństwo powstania stanu niebezpiecznego, czyli stanu braku bezpieczeństwa⁴⁴.

⁴² A.F.K. Organski, *World Politics*, Nowy Jork 1958, s. 79-83; A. Brondersen, *National Character: An Old Problem Re-examined* [w:] *International Politics and Foreign Policy*, red. J.N. Rosenau, Nowy Jork 1968, s. 300-308.

⁴³ B. Balcerowicz, *Obronność państwa...*, *op. cit.*, s. 70.

⁴⁴ B. Balcerowicz, *Wybrane problemy obronności państwa. Materiał studyjny*, Warszawa 1999, s. 50.

Koncepcja przedstawienia zagrożeń bezpieczeństwa w podziale na militarne i niemilitarne przebiega wzdłuż linii wyznaczonej przez tradycyjne rozumienie bezpieczeństwa, tożsamy z potencjałem zbrojnym państwa i zdolnością obrony przed napaścią. Budowanie katalogu zagrożeń należy zatem rozpocząć od tradycyjnego wymiaru bezpieczeństwa, choć kolejność ich przedstawiania nie będzie chronologiczna, lecz poszczególne zagrożenia zostaną uporządkowane według ich współczesnej wagi z punktu widzenia polskiej polityki bezpieczeństwa⁴⁵. Do najpopularniejszych w badaniach nad bezpieczeństwem zagrożeń z tego wymiaru zalicza się działania terrorystyczne międzynarodowych organizacji terrorystycznych. Wynika to wprost ze zmian, jakie zaszły w światowej polityce bezpieczeństwa po wydarzeniach z 11 września 2001 r., gdy grupa terrorystów dokonała zamachów na Nowy Jork i Waszyngton, przygotowując całą operację i przeprowadzając ją wewnątrz terytorium USA, a tym samym dowodząc, że zagrożenie terrorystyczne nie opiera się wyłącznie na akcjach prowadzonych z zewnątrz, przez co odległych, lecz także wewnątrz danego państwa. Zagrożenie to rozumiane jest przede wszystkim jako zarówno udane, jak i nieudane (udaremnione) próby ataków terrorystycznych czy też aktywność grup terrorystycznych, mierzona liczbą rozbitych grup i/lub ujętych terrorystów. Na drugim miejscu wymienić należy działalność służb specjalnych innych państw, mającą na celu przechwycenie utajnionych informacji o znaczeniu strategicznym z punktu widzenia bezpieczeństwa państwa lub też prowadzenie z ukrycia akcji sabotażowych. Poziom bezpieczeństwa w tym przypadku określa się przez liczbę wykrytych przypadków działalności szpiegowskiej.

Kolejnym zagrożeniem traktowanym przez badaczy z dużą uwagą jest proliferacja broni masowego rażenia – związana z obecnością broni jądrowej, chemicznej, biologicznej oraz środków służących do przenoszenia tej broni w państwach sąsiadujących. Jako przykład bezpośredniego zagrożenia zdrowia i życia żołnierzy wymienić można nadmierne zaangażowanie w misje zagraniczne NATO, UE lub ewentualnych doraźnych koalicji. Na podstawie umowy międzynarodowej na misje wysyłani są przede wszystkim doświadczeni żołnierze, mniej doświadczeni wysyłani są w ramach wsparcia. Taki stan rzeczy prowadzi do osłabienia potencjału wojskowego sił zbrojnych pozostałych w kraju przy istotnym ryzyku nieprzewidzianego przedłużenia się misji, zużycia bądź zniszczenia wykorzystywanego podczas misji sprzętu, co w konsekwencji może prowadzić dodatkowo do nadmiernych kosztów finansowych. Zdrowiu i życiu, nie tylko żołnierzy, ale i obywateli potencjalnie zagrażać może zwiększony nadmiernie potencjał wojskowy państw sąsiednich. Zagrożenie to wyraża się w przewadze ilościowej i jakościowej, obecności na terytorium państw sąsiednich wojsk państw trzecich, które mogą je potencjalnie wesprzeć w razie konfliktu zbrojnego. Pod tym względem istotnym zagrożeniem może być także narastanie zbrojeń, które uwiadamia się pod postacią przyrostu ilości i jakości uzbrojenia w państwach sąsiednich i w regionie oraz wprowadzaniu do użycia nowych rodzajów broni. W przypadku zaostrzenia się stosunków między państwami i wybuchu konfliktu zbrojnego poważnym zagrożeniem może się okazać zacofany system bezpieczeństwa państwa – odstający pod względem technologicznym i wyszkolenia od państw sąsiednich i regionu, czy też nieodpowiednia dyslokacja wojsk, nieprzystająca do aktualnych potrzeb państwa, w razie

⁴⁵ Z. Nowakowski, *Bezpieczeństwo państwa w koncepcjach...*, op. cit., s. 107-154.

konfliktu utrudniająca obronę jego interesów. Ostatnie z zagrożeń przytoczonych w tym wymiarze znacznie straciło na ważności po przemianach ustrojowych, jakie miały miejsce w państwach byłego Bloku Wschodniego na przełomie lat 80. i 90. XX wieku, choć wciąż występuje na świecie. Zagrożeniem tym jest obecność wojsk obcych na własnym terytorium, która niesie ze sobą z jednej strony ryzyko ataku od wewnątrz w razie drastycznej zmiany polityki państwa wysyłającego, z drugiej zaś strony zagrożenia kryminalne z udziałem obcych żołnierzy czy też powojenne skażenie środowiska.

Podążając dalej tokiem wyznaczonym na początku tego wywodu, pozostałe rodzaje zagrożeń skorelowane będą z określonymi rodzajami bezpieczeństwa, co nie oznacza, że nie zostaną skorelowane z zagrożeniami militarnymi. Na ogół zagrożenia bezpieczeństwa narodowego występują nie samodzielnie, lecz w powiązaniu z innymi zagrożeniami. Zagrożenia militarne trudno oddzielić od zagrożeń politycznych czy ekonomicznych. Zagrożenia ekologiczne zwykle występują współbieżnie z zagrożeniami zdrowia, zagrożeniami gospodarczymi oraz zagrożeniami społecznymi. Spośród zagrożeń niemilitarnych w pierwszej kolejności należy dokonać enumeracji zagrożeń występujących w politycznym wymiarze bezpieczeństwa, czyli zwłaszcza prób izolacji politycznej państwa na arenie międzynarodowej, co wiąże się na przykład z przypadkami pomniejszania roli państwa w ramach organizacji międzynarodowych lub umniejszanie roli państwa niezrzeszonego przez państwa członkowskie, należące do organizacji międzynarodowych, prowadzące w obydwu przypadkach do ograniczenia jego swobody udziału w stosunkach międzynarodowych.

Innym zagrożeniem o podobnym wydźwięku może być podważanie przez jedno suwerenności państwowej i integralności terytorialnej państwa drugiego, identyfikowane na przykład przez ograniczanie swobody w korzystaniu z wód terytorialnych czy też bezpośrednie roszczenia terytorialne wnoszone przez inne państwa. Według tego toku rozumowania zagrożeniem może być także naruszanie praw i swobód obywateli przebywających poza granicami państwa – na przykład na podstawie administracyjnego ograniczania swobody przemieszczania się, prześladowań lub innych form dyskryminacji. W stosunkach między państwami wystąpić może także zagrożenie wpływu państw trzecich na wewnętrzne procesy polityczne wbrew interesom danego państwa, zarówno poprzez ingerencję dyplomatyczną, jak i politykę zagraniczną państw trzecich, organizacji globalnych (w tym korporacji), mediów czy organizacji międzyrządowych i pozarządowych, prowadzącą do wprowadzenia zmian w polityce wewnętrznej państwa będącego przedmiotem nacisków, niezgodnego z jego interesem narodowym, natomiast zgodnego z oczekiwaniami państw i organizacji naciski te wywierających.

Ostatnim spośród wymienionych w niniejszym zestawieniu zagrożeń w wymiarze politycznym bezpieczeństwa jest brak równowagi pomiędzy interesami państwa, społeczeństwa, grup społecznych i jednostek, obejmujący zwłaszcza zaniedbywanie bezpieczeństwa osobistego obywateli, czy też nierówny dostęp obywateli do dóbr publicznych.

Równie powszechnym, choć zdecydowanie rzadziej poruszanym wymiarem bezpieczeństwa jest bezpieczeństwo społeczne. Jako że jest to też obszar bezpieczeństwa objęty od niedawna badaniami w porównaniu do wymiarów wymienionych wcześniej, część z analizowanych w jego ramach zagrożeń może pozostawać w korelacji z innymi wymiarami, co widać już na przykładzie przypisywanej do tego niego przestępczości transgranicznej, jako zagrożenia będącego wynikiem działalności międzynarodowych grup przestępczych, co sprawia, że zagrożenie to można by przypisać także do zagrożeń

militarnych, jednakże ze względu na to, że oddziaływanie tych grup w dużym stopniu dotyka obywateli, przypisuje się je do wymiaru społecznego bezpieczeństwa narodowego. Zagrożeniem typowo społecznym jest natomiast dominacja obcych kultur, czyli wypieranie krajowych dóbr kultury (filmów, muzyki i literatury) przez importowane, atrakcyjniejsze i łatwiej przyswajalne przez odbiorców dóbr kultury masowej.

Inną odmianą tego zagrożenia jest słaba ochrona dziedzictwa narodowego, obejmująca zaniedbywanie dóbr kultury będących w posiadaniu narodu (zarówno przez jego zaniedbywanie, jak i celowe zezwolenie przez administrację publiczną na niszczenie, na przykład przez nieobjęcie opieką konserwatora i ochroną prawną). Zupełnie oderwanym od wymienionych powyżej, lecz równie poważnym zagrożeniem w wymiarze społecznym bezpieczeństwa jest grupa zagrożeń języka, powodowanych zarówno procesem „kurczenia się społeczeństwa”, czyli spadkiem liczby osób posługujących się danym językiem z jednej strony, z drugiej zaś rosnącą liczbą zapożyczeń z języków obcych i tym samym wstrzymaniem rozwoju danego języka. W grupie zagrożeń społecznych odnoszących się bezpośrednio do stanu społeczeństwa umieścić należy zagrożenia takie jak ubóstwo i wykluczenie społeczne będące efektem zawirowań gospodarczych, przekładających się na stopę ubóstwa, jego głębokość, rozszerzanie się zakresu i rozkład terytorialny, oraz bezrobocie – mające podobne przyczyny, co ubóstwo, wyrażające się w stopie bezrobocia i mogące potencjalnie prowadzić do degradacji osób trwale bezrobotnych. Kategorię tę można wzbogacić także o dyskryminację na tle etnicznym, rasowym, wyznaniowym czy płciowym, stosowaną zarówno w kontaktach społecznych jak i zawodowych. Rozpowszechnienie tego zjawiska w społeczeństwie może mieć bardzo negatywne skutki dla jego rozwoju i postrzegania kraju za granicą. Do społeczeństwa odnoszą się także takie zagrożenia, jak: bariery finansowe w dostępie do oświaty, służby zdrowia, nauki i kultury, bezdomność oraz niedostateczna, niewydajna pomoc społeczna, której stan tożsamy z zagrożeniem uwidacznia się poprzez stopniowo pogarszającą się sytuację, zwłaszcza materialną, osób nieradzących sobie samodzielnie z własnym życiem.

Na poziomie krajowym można zaobserwować takie zagrożenia bezpieczeństwa społecznego, jak zapóźnienia rozwojowe poszczególnych obszarów kraju, czyli budowę „krajów dwóch prędkości”, co jest związane na przykład z zapóźnieniami rozwojowymi obszarów wiejskich. Na poziomie kraju uwidaczniają się ponadto niepożądane tendencje demograficzne, takie jak spadek liczby narodzin, starzenie się społeczeństwa czy wzrost liczby samobójstw. Jest także pewna grupa zagrożeń odnoszących się bezpośrednio do jednostek i małych grup. W tym przypadku wymienić należy przede wszystkim kryzys rodziny i utratę kierunków rozwoju osobowości, które związane są z występowaniem patologii społecznych, takich jak przemoc w rodzinie, rozpowszechnianie narkomanii, czy nadużywania alkoholu i innych używek. Niejednokrotnie patologie te dotyczą i rozpowszechniają się w konkretnych środowiskach, prowadząc do powstawania mniejszych lub większych obszarów wykluczenia społecznego. Do jednostek odnoszą się także złe warunki bezpieczeństwa pracy zarówno w przemyśle, jak i rolnictwie. Zagrożenie to można stwierdzić na podstawie rosnącej liczby wypadków i uszkodzeń ciała. Podobny charakter ma także zagrożenie związane z niskim stanem zdrowia ludności, który obrazuje zwiększenie liczby zachorowań, nadumieralność dorosłych, wysoka umieralność niemowląt czy duża ilość chorych na choroby cywilizacyjne. Przeważnie zagrożenia te wywoływane są złym stanem służby zdrowia. Jednostki oraz społeczeństwo zagrożone są także przez wysoką przestępczość, spowodowaną z jednej

strony niską wykrywalnością, osłabionym systemem sądownictwa, z drugiej zaś strony przestępczością nieletnich, brutalizacją przestępstw, przypadkami chuligaństwa na imprezach masowych oraz zacofanym i przepełnionym systemem penitencjarnym, czyli niskim poczuciem nieuniknioności kary lub wręcz poczuciem jej braku. Na końcu wymienić można jeszcze rosnące niezadowolenie społeczne, czyli zagrożenie działające w dwie strony, zarówno na pozostałych członków społeczeństwa, jak i na władze krajowe. Strajki i protesty, którymi przeważnie wyrażane jest niezadowolenie społeczeństwa, oddziałują bowiem zarówno na przypadkowych przechodniów, ludzi chcących skorzystać z objętej protestem infrastruktury, jak również na ogólny stan krajowej gospodarki, destabilizowany przez zastój.

Kolejnym wydzielanym w badaniach wymiarem bezpieczeństwa jest bezpieczeństwo ekonomiczne państwa. W tym wymiarze zgromadzone zostały właściwie wszystkie znane współczesnej nauce czynniki mogące potencjalnie destabilizować stan krajowej gospodarki. Najistotniejsze z punktu widzenia badań nad bezpieczeństwem to nadmierne zadłużenie zewnętrzne państwa, zdecydowanie utrudniające budowę budżetu państwowego, a niekiedy także funkcjonowanie państwa w stosunkach Międzynarodowych, ze względu na jego ograniczoną wiarygodność. W drugiej grupie zagrożeń ekonomicznych umieścić należy zależność krajowego przemysłu od importu, zarówno surowców, jak i wyrobów przemysłowych, czy też – co może być szczególnie ważne w przypadku konfliktu zbrojnego – wyrobów wykorzystywanych w przemyśle obronnym. Powyższe zagrożenie może być powiązane z kolejnym, jakim jest blokowanie dostępu do nowych technologii, którego wynikiem jest zapóźnienie krajowej produkcji w stosunku do produkcji państw sąsiadujących.

Bezpieczeństwo narodowe może zostać także poddane działaniu trwałego zagrożenia, wywołanego przez przejęcie ważnych strategicznych przedsiębiorstw przez obcy kapitał, co w efekcie wywołuje spadek wpływu państwa na rozwój poszczególnych, niekiedy kluczowych z punktu widzenia bezpieczeństwa, gałęzi gospodarki lub też likwidowanie miejsc pracy w przypadku tak zwanych wrogich przejęć. Na poziomie państwa istotnym zagrożeniem jest także ucieczka kapitału z kraju, na przykład wywołana przez zarówno normalną jak i spekulacyjną wyprzedaż krajowych obligacji i akcji czy też unikanie opodatkowania przez zagranicznych przedsiębiorców. Zagrożeniem ekonomicznym może być też niska aktywność inwestycyjna, przejawiająca się spadającą relacją nakładów inwestycyjnych do produktu krajowego brutto, czy niska konkurencyjność produkcji widoczna na przykładzie wypierania krajowych produktów z lokalnego rynku oraz spadku dochodów z eksportu w handlu zagranicznym. Zagrożenia ekologiczne związane są zarówno z działalnością człowieka, jak i z działaniem sił przyrody. Z działalnością człowieka związane są zagrożenia wynikające z emisji zanieczyszczeń. Mogą one mieć charakter zagrożeń transgranicznych przemieszczających się drogą wodną lub drogą powietrzną. Emisja szkodliwych substancji może mieć także charakter naturalny. Warto przypomnieć erupcję wulkaniczną w Islandii w 2010 r., która spowodowała blokadę ruchu lotniczego w znacznej części europejskiego obszaru powietrznego. Ponadto zagrożić niezakłóconemu rozwojowi może także niekorzystna struktura gospodarki, obrazowana na przykład zapóźnieniem technologicznym względem państw sąsiadujących czy niskimi nakładami na nowe technologie. To tej grupy zagrożeń przypisać można ponadto wszelkie patologie gospodarcze, jak korupcja, przestępczość czy powstające monopole. Z drugiej zaś strony zagrożeniem może być też niedorozwój infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej.

Istotne dla bezpieczeństwa narodowego są także zagrożenia energetyczne. Także te zagrożenia mogą mieć podłoże naturalne, wynikające ze zjawisk przyrodniczych albo wynikające z zamierzonej lub niezamierzonej działalności ludzkiej. Znane są awarie sieci energetycznych na znacznych obszarach wielu państw, w tym Polski, wywołane zjawiskami atmosferycznymi (oblodzenia sieci trakcyjnych, zniszczenia elementów sieci przez wyładowania atmosferyczne, awarie systemów sterowania wskutek nadmiernego promieniowania kosmicznego wywołanego przez wybuchy na Słońcu). Istnieje także zagrożenie w dostarczaniu energii elektrycznej lub innych nośników energii w wyniku zamachów terrorystycznych, skierowanych na linie przesyłowe lub obiekty, w których zlokalizowano systemy sterowania. Z uwagi na powszechną już informatyzację systemów sterowania rośnie znacznie zarówno w obszarze energetyki, jak i w innych wymiarach, w tym w wymiarze militarnym, rola zagrożeń informatycznych.

Na zagrożenia w cyberprzestrzeni zwrócono uwagę zarówno w obowiązującej Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej z 2007 r., jak i w Koncepcji Strategicznej NATO z 2010 roku. W Strategii Bezpieczeństwa Narodowego w punkcie 36. zapisano „innym zagrożeniem może być oddziaływanie w cyberprzestrzeni, skierowane w systemy i sieci teleinformatyczne infrastruktury krytycznej. Skutkami takich działań mogą być zarówno straty materialne, jak i sparaliżowanie istotnych sfer życia publicznego”. Do zagadnienia zagrożeń cyberterroryzmem odniesiono się także w najnowszej koncepcji NATO, deklarując konieczność zwiększenia „możliwości zapobiegania, wykrywania, obrony przed atakami cybernetycznymi oraz odtworzenia zdolności po nich”⁴⁶. Dlatego tak ważne jest stosowanie w obszarach wrażliwych dla bezpieczeństwa narodowego informatycznych sieci wydzielonych, oddzielonych galwanicznie od sieci światowej. Uniemożliwia to lub co najmniej w znacznym stopniu utrudnia zarówno przechwycenie danych, jak i zdalne, wrogie blokowanie systemów informatycznych, energetycznych, transportowych, informatycznych państwa.

Przechodząc od zagrożeń bezpieczeństwa narodowego jako całości do zagrożeń bezpieczeństwa powietrznego, warto skupić uwagę na samym pojęciu bezpieczeństwa powietrznego. Problematyka bezpieczeństwa powietrznego jest nowa w badaniach bezpieczeństwa narodowego – podobnie jak inne obszary, także i ten obszar jest przedmiotem prac badaczy już od kilkunastu lat. Nie jest to jednak zagadnienie powszechnie znane, poruszane jest w większości przez badaczy, zajmujących się wymiarem militarnym bezpieczeństwa, nie doczekało się szerszych analiz politologicznych. Pod pojęciem „bezpieczeństwa powietrza” rozumiane jest bezpieczne zarządzanie przestrzenią powietrzną, bezpieczne jej wykorzystywanie, bezpieczeństwo w ruchu lotniczym, bezpieczeństwo na lotniskach i wokół nich⁴⁷. Do działań związanych z bezpieczeństwem powietrznym należą także działania, których celem jest ograniczenie ryzyka powodowanego przez ruch statków powietrznych, pocisków lub przez zanieczyszczenia, odnoszącego się do poczucia bezpieczeństwa obywateli oraz do funkcjonowania państwa.

Według A. Glena tradycyjne bezpieczeństwo powietrzne wiąże się z naruszeniem integralności terytorialnej naszego państwa lub państw członkowskich Sojuszu

⁴⁶ <http://www.bbn.gov.pl/KoncepcjaStrategicznaNATO>

⁴⁷ <http://www.wsosp.deblin.pl>

Północnoatlantyckiego⁴⁸. Nowe podejście związane jest z osiągnięciem celów politycznych w obszarze działań niebrojnych i antyterrorystycznych. Dla zapewnienia bezpieczeństwa obywateli oraz dla niezakłóconego funkcjonowania państwa ważne jest zapobieganie wypadkom pomyłkowego użycia uzbrojenia w przestrzeni powietrznej. Problematyka bezpieczeństwa powietrznego obejmuje także kwestie ekonomiczne i ekologiczne wykorzystywania polskiej przestrzeni powietrznej zarówno przez lotnictwo wojskowe, jak i przez lotnictwo cywilne. W efekcie w podmiotowo wyróżnionych zagrożeniach personalnych, narodowych i międzynarodowych mogą wystąpić przedmiotowo wyróżnione zagrożenia polityczne, gospodarcze, psychospołeczne, ekologiczne, naturalne i militarne o różnym natężeniu. Może też nastąpić skumulowanie poszczególnych zagrożeń przedmiotowych w określonym obszarze podmiotowym⁴⁹. Przy analizie zagadnień związanych z bezpieczeństwem powietrznym pojawia się pytanie: jak daleko od powierzchni Ziemi sięga terytorium państwa oraz gdzie jest granica pomiędzy przestrzenią powietrzną a przestrzenią kosmiczną? Co prawda zgodnie z symboliczną zasadą *cuius est solum, eius est usque ad coelum et ad inferos* komu należy się ziemia, temu należy się przestrzeń nad ziemią, jednak istnieją różne uregulowania prawnomiędzynarodowe dla wykorzystywania przestrzeni powietrznej i przestrzeni kosmicznej. Dlatego ważne jest określenie granicy pomiędzy obszarem powietrznym i obszarem kosmicznym.

Zdaniem E.C. Dolmana granica ta przebiega na poziomie dolnej orbity ziemskiej (*Low Earth Orbit*), czyli na wysokość 100–150 km od powierzchni Ziemi. Przestrzeń powietrzna, stanowiąca rodzaj sfery przybrzeżnej obszaru kosmicznego sąsiaduje z kosmicznym obszarem Ziemi (*Near Earth Space*) rozprzestrzeniającym się aż do orbity geosynchronicznej (około 36 000 km od powierzchni Ziemi)⁵⁰.

Warto dodać, że niektórzy badacze wyrażają pogląd, iż przestrzeń powietrzna przynależy do terytorium państwa, a nie jest elementem terytorium państwa na zasadzie „przynależność do obiektu nie jest tożsama z obiektem”⁵¹.

Zainteresowanie problematyką bezpieczeństwa kosmicznego było w przeszłości związane szczególnie z amerykańskim programem Strategicznej Inicjatywy Obronnej (SDI), który wywołał międzynarodowy sprzeciw przeciwko militaryzacji kosmosu⁵². Zainteresowanie bezpieczeństwem powietrznym wzrasta w związku z narastającym ruchem obiektów w przestrzeni powietrznej. Według danych Komisji Europejskiej⁵³ szacuje się, że w najbliższych kilkunastu latach ruch powietrzny w przestrzeni powietrznej Unii Europejskiej będzie się zwiększać średnio o 4% rocznie.

LITERATURA

- [1] Balcerowicz B., *Obronność państwa średniego*, Bellona, Warszawa 1997
- [2] Balcerowicz B., *Wybrane problemy obronności państwa. Materiał studyjny*, Warszawa 1999
- [3] Booth K., *Security and Emancipation*, „Review of International Studies” 1991, t. 17

⁴⁸ A. Glen, *Bezpieczeństwo powietrzne elementem systemu bezpieczeństwa państwa*, [w:] *Zarządzanie kryzysowe w Polsce*, red. nauk. M. Jabłonowski, L. Smolak, Pułtusk 2007, s. 443–461.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 449.

⁵⁰ E.C. Dolman, *Geostrategy in the Space Age. Geopolitics, Geography and Strategy*, Portland 2003, s. 83–106.

⁵¹ B.M. Klimienko, *Terytorium państwa. Stosunki międzynarodowe*, Moskwa 1974, s. 160.

⁵² <http://www.spacesecurity.org>

⁵³ <http://ec.europa.eu/transport/air-ban>

- [4] Booth K., *War, Security and Strategy: Towards a Doctrine for a Stable Peace*, [w:] *New Thinking About Strategy and International Security*, red. K. Booth, Londyn 1991
- [5] Brown L., *Redefining National Security*, Waszyngton 1977
- [6] Buzan, O. Waeber, J de Wilde., *A New Framework for Analysis*, Boulder 1998
- [7] Cieślarczyk M., *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badań problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*, Wyd. Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2009
- [8] Cieślarczyk M., *Teoretyczne, metodologiczne i praktyczne aspekty zarządzania bezpieczeństwem w pierwszej dekadzie XXI wieku*, [w:] *Zarządzanie bezpieczeństwem – wyzwania XXI wieku*, red. M. Lisiecki, Wyd. WSZiP im. Heleny Chodkowskiej, Warszawa 2008
- [9] David Ch.P., *La guerre et la Paix: approches contemporaines de la securite et de la strategie*, Paryż 2000
- [10] *Dictionnaire Diplomatique*, Vol. 3, Paryż 1948, h: securité
- [11] Dolman E.C., *Geostrategy in the Space Age. Geopolitics, Geography and Strategy*, Portland 2003
- [12] Freedman L., *The Concept of Security*, [w:] *Encyclopedia of Government and Politics*, red. M. Hawkesworth, M. Kogan, Londyn 1992
- [13] Garnett J. (red.), *Theories of Peace and Security: A Reader In Contemporary Strategic Thought*, Londyn 1970
- [14] Glen, A. *Bezpieczeństwo powietrzne elementem systemu bezpieczeństwa państwa*, [w:] *Zarządzanie kryzysowe w Polsce*, red. nauk. M. Jabłonowski, L. Smolak, Akademia Humanistyczna im. A. Gieysztora, Pułtusk 2007
- [15] *International Encyclopedia of Social Sciences*, t. 11, Nowy Jork 1968
- [16] Kaufmann F.X., *Sicherheit als soziologisches Und sozialpolitisches Problem*, Stuttgart 1970
- [17] Kitler W., *Obrona narodowa w wybranych państwach demokratycznych*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2001
- [18] Klimienko B.M., *Terytorium państwa. Stosunki międzynarodowe*, Moskwa 1974
- [19] Kukułka J., *Bezpieczeństwo a współpraca europejska: współzależności i sprzeczności interesów*, „Sprawy Międzynarodowe” 1982, nr 7
- [20] Kuźniar R., *Koncepcja bezpieczeństwa: Nowe myślenie*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe czasu przemian. Zagrożenia-koncepcje-instytucje*, red. R. Kuźniar, Z. Lachowski, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2003
- [21] Louw M.H.H., *National Security*, Pretoria 1978
- [22] Morgenthau H., *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Nowy Jork 1960
- [23] Nowakowski Z., *Bezpieczeństwo narodowe – ewolucja pojęcia i zakresu*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe i zarządzanie kryzysowe w Polsce w XXI wieku – wyzwania i dylematy*, red. T. Jemioła, K. Rajchel, Wyd. Wyższej Szkoły Informatyki, Zarządzania i Administracji, Warszawa 2008
- [24] Nowakowski Z., H. Szafran, R. Szafran, *Bezpieczeństwo w XXI wieku. Strategie bezpieczeństwa narodowego Polski i wybranych państw*, Wyd. Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2009
- [25] Nowakowski Z., *Bezpieczeństwo państwa w koncepcjach programowych partii parlamentarnych w Polsce po 1989 roku*, Tow. Naukowo-Powszechne, Warszawa 2009
- [26] Nowakowski Z., I. Protasowicki, *Bezpieczeństwo polityczne i militarne Polski po 1989 roku*, Wyd. Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2008
- [27] Nowakowski Z., *Bezpieczeństwo państwa w koncepcjach programowych partii parlamentarnych w Polsce po 1989 roku*, Tow. Naukowo-Powszechne, Warszawa 2009

- [28] Olszewski R., *Bezpieczeństwo współczesnego świata*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2005
- [29] Organski A.F.K., *World Politics*, Nowy Jork 1958; A. Brondersen, *National Character: An Old Problem Re-examined*, [w:] *International Politics and Foreign Policy*, red. J.N. Rosenau, Nowy Jork 1968
- [30] Pietraś M., *Bezpieczeństwo ekologiczne w Europie – studium politologiczne*, Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2000
- [31] *Pokój w teorii i praktyce stosunków międzynarodowych*, red. J. Kukułka, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1991
- [32] *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Suplement AON, Warszawa 2002
- [33] *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2007
- [34] Sałajczyk S.P., *Zmierzch Lewiatana? Spór o pozycję państwa we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Państwo we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, red. E. Haliżak, I. Popiuk-Rysińska, Warszawa 1995
- [35] Sarkesian S., *U.S. National Security: Policy Makers, Processes and Politics*, Boulder 1995
- [36] Stefanowicz J., *Rzeczypospolitej pole bezpieczeństwa*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1993
- [37] Shaw M., *There is No Such Thing as Society: Beyond Individualism and Statism in International Security Studies*, "Review of International Studies" 1993, t. 19, nr 2, s. 159-175
- [38] Toffler A. i H., *Kraj okrojony. Czy przetrwają państwa narodowe*, „Polityka” 2000, nr 7
- [39] Twitchett K.J., *International Security: Reflections on Survival and Stability*, Londyn 1971
- [40] Ullman R.H., *Redefining Security*, International Security, 1983, nr 1
- [41] Wolanin J., *Bezpieczeństwo i ryzyko w polityce*, [w:] *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, red. S. Sulowski, M. Brzeziński, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2009
- [42] Wolfers A., *Discord and Collaboration*, Baltimore 1962
- [43] Wolfers A., *National Security as an Ambiguous Symbol*, Political Science Quarterly, 1952, nr 4
- [44] Vasquez J.A., *The Power of Power Politics: A Critique*, Londyn 1982
- [45] Zięba R., J. Zając, *Budowa zintegrowanego systemu bezpieczeństwa narodowego Polski – ekspertyza*, Warszawa 2010

Źródła internetowe

<http://www.bbn.gov.pl/KoncepcjaStrategicznaNATO>
<http://www.wsosp.deblin.pl>
<http://www.spacesecurity.org>
<http://ec.europa.eu/transport/air-ban>

TRADITIONAL (CLASSIC) AND NEW THREATS OF NATIONAL SECURITY

The issue of national security is a multifaceted subject of scientific thought, both in Poland and in the world. The author includes a progressive systematization of knowledge about a national security, starting the consideration of classic and new threats of national security from the analysis of the meaning of "national security". He also notes that there are many definitions of this term. The article discusses (with commentary), traditional and contemporary definitions of "security". Moving on from the threats of national security as a whole to the risks of air safety author focused his attention on the concept of "air safety", which is relatively new in the study of national security.